

magyarázhatók, — mindez csak oda vezetett, hogy a vállalkozási kedv, a meggyőződésnek megfelelő cselekvési szándék, szilárd társadalmi tudat és állásfoglalás ellanyhult, bizalmatlanság lett urrá az emberekben, a polgárság érdektelenné vált a közélet dolgait illetően és a stabilitás érzése majdnem teljesen elveszett.

„Szemünk előtt látjuk, ahogy majdnem minden dolog, amely egykor szilárdnak és szentnek tűnt, labilissá vált; igazság és emberiség, értelem és jog. Látunk államformákat, melyek többé nem funkcionálnak, termelési rendszereket, melyek haldokolnak. Látunk szociális erőket, melyek hatásukat esztelenségig fokozzák. Ugy tűnik, a mi időnk dühöngő gépe elszabadult“. (Huizinga: Im Schatten von Morgen). Az eszmék tartalmi változása és megingása régebbi és kevésbé akut tünet, de a társadalmi elrendezésnek vágányából kiugrása és terv nélküli szárnyacsapkódása bomlasztó hatását ujabban mind erősebben érezte. Ennek tudható be, ha a középúrpai ember leszűkített életheletőségei közepebbe minimális tervekkel dolgozik, fokozott óvatossággal, szinte félreállva, idegenkedve a gazdasági és társadalmi élettől, amely számára tele van veszéllyel. A biztonság, stabilitás tudatának hiánya az, amely ilyen ideges tarózkodásra kényszeríti az embereket és kivonulásuk az élet első frontjából kiűrti a helyet a hazardőrök és lelkiismeretlen számítók részére.

A közéleti embereknek és politikusoknak egyik legnagyobb feladata a stabilitás érzésének ezt a hiányát pótolni, felépíteni és megteremteni az események gyors és váratlan változásaival aláásott biztonság-érzetet, megújítani az államrendszerek legszilárdabb alapját: a stabilitás-érzést, hogy a tartózkodás és félreállítás helyét az eseményekben és életben való részvétel váltsa fel.

P Á R I Z S I N A P L Ó (II.)

Írta: FORGÁCS ANTAL

A vonat már Olaszországban robogott, ebben a különös világban, amely számomra mindig egy kissé inkább muzeumot jelentett, mint kereskedelemmel, nagyiparral, mezőgazdasággal bíró „reális“ országot. Kisvárosokon sülvítettünk keresztül, kis városokon, amelyeket még nem láttam sohasem, s mégis, a lágy dombok hajlatain pihenő házaikat szemlélve, úgy éreztem, mintha viszontlátnám valamennyit. A gyorsvonat feltűnően gyakran állt meg, nagyokat pihent, s ilyenkor mindig utasok serege kapaszkodott fel a fülkébe. Férfiak, asszonyok, gyerekek, öregek, fiatalok, egészségesek, betegek, jókedvűek és szomorúak, jöttek, mintha csak egy mérhetetlenül nagy katalombából másztak volna elő, jöttek, szinte pánikszzerűen szaladtak, mint a menekülők Goethe „Hermann und Dorothea“-ban, s kosaraikkal, bőröndjeikkel megteltek a fülkék. E furcsa muzeum-ország kisvárosaiból, a világtörténelemnek e különös lerakódóhelyeiről, siettek haza a nyaralók. Svájciak, franciák, angolok, svédek és belgák, szinte egy adott jelre indultak, mint a versenyfutók a starter pisztolyának dördülésére. És a pisztolydördülés e pillanatban már alig volt jelkép...

De a hazafelé igyekvő nyaralókkal, turistákkal együtt, szomorú arcu, kétségbeesett tekintetű férfiak, asszonyok is jöttek a fülkébe. Ők, ha

ritkán megszólaltak, olaszul beszéltek. Vastag, barna, gyűrött, vagy vékony, szakadozott újságpapírossal átkötött csomagjaik neveltségesen tömötték voltak, mintha csak a multat akarnák magukkal vinni e muzeum-országból. Valóban a multat, a multjukat vitték. Zsidók voltak, olasz zsidók, néhány héttel az olaszországi zsidótörvények kihirdetése után...

Hosszan néztem őket. Zsidók... És zsidó vagyok én is. Mi köt hozzánk? Vagy köt-é egyáltalán valami? Értelmi, lelki, vérségi kapcsolat? Ó, nem most kérdeztem ezt így először magamtól. Már Budapesten is, sokszor megfogalmaztam így ezt a kérdést, amint valamelyik kávéházban áthallatszott hozzám a szomszédos asztalnál vacsorázó zsidók hangja, amikor éppen, nyelve az izes falatokat, a gabona-export lehetőségeiről, a tőzsdeárfolyamokról, vagy egy ujonnan alakult részvénytársaság gyors bukásáról vitatkoztak.

Mi köt hozzánk? — kérdeztem magamtól gyakran. Semmi, feleltem mindig, némi indulattal. De zsidó vagyok én is... Mit jelent hát ilyen körülmények között, számomra ez a tény?

Zsidó vagyok. Mióta tudom ezt ilyen pontosan? Kutatok emlékeim között. Falun születtem, s tizenegy éves koromig falun multak el napjaim. Szüleim, ugynevezett asszimiláns zsidók voltak, csak magyarul beszéltek s pontosan úgy éltek a kis, dunántuli faluban, mint a helybeli, keresztény középosztály tagjai. A főszolgabíró, a patikus, a pénzügyőrség parancsnoka többször fordult meg házunkban, mint a zsidó kántor, vagy valamelyik szatócsüzlet zsidó tulajdonosa. Tizenegy éves koromig tehát, csak nagyanyám péntek esti gyertyagyújtásaiból, s a falusi elemi iskola hittanóráiból tudtam meg, hogy zsidó vagyok. Ez a felismerés azonban csak vallásos élményt jelentett számomra. Zsidó vagyok, gondoltam egy tizenegy éves gyermek naivitásával, de csak úgy, mint ahogyan más valaki katolikus, református, evangélikus vagy unitárius. Azután jött az ellenforradalom, középiskolás lettem, a városba kerültem, s itt már lépten-nyomon tapasztalnom kellett, hogy egészen másról van szó. Persze a dolgot pontosan nem értettem. Faluról jöttem, csak magyarul tudtam, sőt dunántuliasan, tehát izesebben beszéltem ezt a nyelvet, mint sok, városi, keresztény iskolatársam. „A zsidóság faj és nem vallás“ — hallottam naponta. De őszintén szólva Arany János költészete jobban érdekelt ebben az időben, mint az antiszemita tüntetések süketítő zaja, Ady verseire jobban figyeltem, mint a köröttem kavargó gyűlöletre — s néhány tanár, vagy iskolatárs otromba megjegyzése, nem tudta elvonni figyelmemet Petőfi hangjától.

Azután felnőttem, s pontosan megértettem az antiszemitizmus igazi, tehát társadalmi és gazdasági okait. És ebben az időben merült fel bennem először a kérdés: mi köt a zsidósághoz?

*

Mi köt a zsidósághoz? — kérdezem ismét, noha már tudom, hogy a kérdés így megfogalmazva felületes, tehát helytelen, mert a zsidóságról mint osztatlan egységről, csak az antiszemitizmus jóhiszemű, de félrevezetett ostobái, vagy a mindent pontosan tudó, de körmönfont gonoszai beszélhetnek.

A tőzsdekrachokról, vagy a részvénytársaságok alaptőkéiről vitatkozó zsidókhöz nem köt semmi, amiképpen nem köt semmi ama nemzsidó, sőt állítólag szinmagyar nagybirtokosokhoz sem, akik miután

a buza áralakulásáról való vitájukat befejezték, vadászkalandjaik elbeszélésével szórakoztatják egymást, vagy amaz, állítólag szintén színmagyar gyárosokhoz, akik színmagyar munkásaiknak éppen olyan keveset fizetnek, mint a szincseh gyárosok szincseh munkásaiknak.

Igen, a „világpiac“ minden csinját-binját tökéletesen ismerő zsidókhoz nincs közöm. Ők holnap Londonban vagy Newyorkban éppen úgy fognak vitatkozni a tőzsdetrachokról, mint ahogyan Budapesten vitatkoztak, ugyanugy fognak élni valamelyik nyugateurópai vagy egyesültállamokbeli városban, mint ahogyan Budapesten éltek, ugyanugy fognak élni, mint ahogyan 1919 tavaszán és nyarán a magyar urak éltek Bécsben, ugyanugy fognak élni, mint ahogyan amaz orosz urak élnek ma is Párizsban, akiknek még tart a pénzük. A gazdasági élet emigránsai olyan helyzet elől menekülnek, melynek kialakulásáért maguk is felelősek. Ha nagyon enyhe és megértő akarok lenni velük szemben, csak ezt mondhatom: tragikomikus figurák. Mi lesz velük? Jó szállodák és jó vendéglők mindenütt vannak, s e jó szállodák és vendéglők majdnem teljesen egyformák mindenütt. Nincs uniformizáltabb valami a gazdagok életformájánál. Ezek az urak hamarosan otthonra lelnek a világ valamely más pontján. Nyegle kozmopolitizmusukhoz nem lehet közöm.

De igenis közöm van, ama száználmasan meglapuló kiszsidókhöz, akik faluról-falura házalnak, s azt sem tudják, hogy miért, mert azt sem tudják, hogy miből fognak élni holnap. Igenis közöm van ama kis szabókhöz, cipészekhez, akik reggeltől estig görnyednek piszkos, sötét, falusi műhelyeikben, s pontosan úgy élnek, mint a magyar falu vagy város többi dolgozója. Ők, ha most majd Londonba, Párizsba, Newyorkba kerülnek, éppen olyan otthontalanok lesznek életük további során, mint ama magyar parasztok, akik e század elején, a fajvédelem nagyobb dicsőségére, Amerikába kényszerültek. Ezek az emberek Nyugateurópában, Észak- vagy Délamerikában éppen úgy nem lelnek hazára már soha, mint az ott élő olasz, német vagy kínai dolgozók, mert nincs semmi, ami jobban kötne a keservesen kialakított életformákhoz, mint a pénztelenség. Ó, igen, a szegények nagy, mély, őszinte nacionalizmusa! Ezt szívesen és büszkén vállalom. Nacionalizmus, amely nem a birtokot, nem a javakat és nem az előjogokat védi, de védi a nyelvet, a szokásokat és a közös életformát. Ezekben az emberekben elválaszthatatlanok a külső, ható világ elemei, énjük benső formáitól. Pontosan tudom, hogy ez a kiszidó, aki másképpen nem beszél soha, csak magyarul, s fél életet töltött a dunántúli, csallóközi, vagy alföldi faluban, ha partra száll Amerikában, pontosan azt érzi majd, mit harminc esztendővel ezelőtt egy színmagyar paraszt érzett, amikor először meglátta a newyorki szabadságszobrot.

Hazára letem a magyar nyelvben s a magyar költészetben, és zsidó vagyok. Ellentmondás ez? De hát ellentmondás-e az a tény, hogy bicskei születésű, és budapesti illetőségű vagyok?... Ugy tanultam meg a zsidóságomat, mint ahogyan a munkásnak, szombatontként, amint felveszi egy heti keserves munkája után járó kis fizetését, meg kell tanulnia, hogy mit jelent bémunkásnak lenni a mai termelési rendszerben. S nem volna-e nevetségesen száználmas figura az a munkás, aki úgy kíván szabadulni osztályhelyzete nyomasztó következményei alól, hogy kereken kijelenti: noha gyárban dolgozik reggeltől estig, nem tartja magát munkásnak?

Zsidó vagyok. Fajai öntudat iratja le velem e mondatot? Csak oly va-

laki hiheti ezt, aki rosszindulattal olvasta a fenti sorokat. A „nagy zsidók“, a bankárok és gyárosok éppen úgy nem zsidók, mint ahogyan nem voltak magyarok sem, s mint ahogyan nem lesznek franciák Párizsban, s angolok Londonban, csak úgy, mint ahogyan nem franciák és nem angolok a Párizsban vagy Londonban élő, zsidó vagy nem zsidó bankár és gyáros társaik.

De fintorogva, a „faji szolidaritás“ vádjától félve, e napokban megtagadni ezeket a kis, nyomorult embereket, akik már nem is jelképes banyuval a hátukon, elhagyni kényszerülnek azt az országot, ahol már nagyszüleik is születtek, s amelynek határait ők eddig át nem lépték, éppen annyit jelentene, mint megtagadni a közösséget a nagybirtokok béreseivel, vagy a gyárak munkásaival, csak azért, mert félünk az „osztályelfogulóság“ vádjától.

Sajnos, barátaim és ismerőseim közül sokan, még áprilisban, a Darányi-féle zsidótörvény tárgyalása idején, részben a fenti megfontolásoktól vezéreltetve, részben azonban sértett gőgjükben, tulmentek ezen az állásfoglaláson, s valami elképesztő „zsidó öntudatról“ kezdtek szónokolni, és így, akarva-nemakarva, csak erősítették az antiszemita jelszavakkal harcoló reakció látszat igazát.

Nem, barátaim, fajvédelemre nem felelhetünk ellenfajvédelemmel. Nem merő taktikai megfontolásból nem felelhetünk rá így, hanem azért, mert nincs is mit védenünk.

Zsidó faj? Zsidó öntudat?... kezdjem előlről, amit e kérdéssel kapcsolatban irtam. Az ember elszakíthatatlanul ahhoz a földhöz tartozik, amelyen felnőtt, ahová emlékei kötik s elvitathatatlanul egy azzal a néppel, amelynek a nyelvét beszéli. A zsidóság multja, számukra már csak absztrakció. Világunkhoz magunk adjuk az érzelmi hangsúlyt, s így csak érzelmeinkben láthatjuk a közösséghez való viszonyunkat. Ezt az érzelmi hangsúlyt, ezt a közösséghez való szoros kapcsolatot pedig, az azonos nyelv és az azonos szokások határozzák meg. A szokások és a nyelv, pedig nem egyének, még csak nem is kormányok műve. Évszázadok, évezredek kollektív alkotása mindakettő. Aki átvette ezeket, az már belé is illeszkedett ebbe az évezredek közösségbe. S amiként sem törvényekkel, sem kormányrendeletekkel nem lehet a nyelvet, vagy az ősi szokásokat megváltoztatni, olyképpen nem lehet a közösségből kirekeszteni azokat, akik a közösség e kincsének részesei. Azoknak a felelős tényezőknek a kisérlétei, akik erről megfelelkeznek, éppen úgy kudarcba fognak fulladni, mint a tiétek barátaim, akik sértett önérzeteikben „zsidó közösségről“, „zsidó öntudatról“ fecsegték.

Zsidó közösség? Zsidó öntudat? Hogyan? Miért? Miből? Hol a nyelv, a föld, az emlékanyag, amely ezt kialakíthatta volna? Csak daczból, csak az ellentmondás kedvéért lehetnének ilyen zsidóvá, de nem igazi lényünkéből adódóan. Lényünket, az előbb említett nyelvi és szokásbeli tényezők, véglegessé és megmáshíthatatlanná formálták. Az a „zsidóság“, amiről ti beszéltek, már régen nem élő valóság bennünk. A zsidó nép szabadságáért harcoltok?... Nos jól van. De éppen az utóbbi idők eseményeinek kellett henneteket megtanítania arra, hogy egy „nép“ szabadsága nem képzelhető el az osztályok szabadsága nélkül. Mert a szabadság egy és oszthatatlan! A többi pedig az idő kérdése, az időé, amely hordoz bennünket, de amelyet mégis csak mi formálunk.